

Mövzu 11. Mal ehtiyatlarının idarə edilməsinin xarakteristikası

Ehtiyatlar – sonrakı satış məqsədilə istehsal məhsulu üçün istifadə olunan əldə olunmuş satış malları və ya xammaldır. Ehtiyatların tərkibinə daxildir: mal- material ehtiyatları (xammal və materiallar); bitməmiş istehsal; anbarda hazır məhsul.

Mal ehtiyatlarının səmərəli idarəçiliyi aşağıdakılara icazə verir:

Materialların qıtlığı səbəbindən istehsal itkilərini azaltmaq;

Bu dövriyyə vəsaitləri kateqoriyasının dövriyyəsinə sürətləndirmək;

Əməliyyatların dəyərini qaldıran və pul vəsaitlərinin qıtlığını “don-duran” mal ehtiyatlarının mənfəətini minimuma endirmək;

Mal arın köhnəlməsi və xarab olma riskini azaltmaq;

Mal ehtiyatlarının qorunma xərclərini aşağı salmaq.

Xammal ehtiyatları müəssisəyə alışı həyata keçirmə azadlığını təqdim edir. Onlarsız korporasiya öz fəaliyyətini məhdudlaşdırmalıdır. Korporasiya istehsal qrafikinə ciddi şəkildə uyğun gələn xammal və materialları alır. Hazır məhsul ehtiyatları müəssisəyə istehsal planı və marketing tədbirlərinin hazırlanmasına müstəqillik verir.

Hazır məhsulun zəruri ehtiyatları istehlak tələbini səmərəli qane etməyə imkan verir. Əgər müəyyən növün məhsulu müvəqqəti olaraq ehtiyatda yoxdursa, bunun alıcıya indiki, hətta gələcək satışını itirmək olar. Bütün bunlar korporasiyaya işarə olunan ehtiyat növlərini dəstəkləməyə məcbur edir.

Ehtiyatların yüksək həcmənin dəstəklənməsinin bir neçə üstünlükləri vardır: müəssisə sürətli istehsal imkanı hesabına vaxta qənaət edə, alışda müstəqillik, sifarişləri tez yerinə yetirmək imkanı qazana bilər. Xülasə belə demək olar ki, bu zaman müəssisə daha elastikdir.

Lakin aydın xərclər mövcuddur: ehtiyatların saxlanması, o cümlədən qorunma və daşınma, həmçinin ifrat ehtiyatlara qoyulmuş vəsaitlərdən buraxılmış gəlir üzrə ümumi xərclər çox əhəmiyyətli ola bilər. Əlavə zərərlərə – köhnəlmə, təbii ziyanlar, korlanma təhlükələri daxildir. Buna görə müəssisəyə hədsiz ehtiyatlardan çəkinmək lazımdır.

Nəticədə ehtiyatlar o həddə kimi qaldırılmalıdır ki, hələ ümumi iqtisadiyyat əlavə ehtiyatların saxlanması üçün ümumi ehtiyatları yüksəldir.

Ehtiyatların təyinatı və tipləri. Ehtiyatlar malsatan, istehsalçı və istehlakçı arasında dolayı asılılığı aradan qaldırmağa xidmət edir. Ehtiyatların mövcudluğu optimal partiya ölçülərində istehsalı xammalla təmin etməyə, həmçinin xammalın hazır məhsula çevrilməsini istehsal etməyə kömək edir.

Xammal ehtiyatları xammal satanın məhsul istehsalçısından asılılığını zəiflədir, hazır məhsul ehtiyatları isə istehsalçının bu məhsul istehlakçısından asılılığını aradan qaldırır. İstehsal prosesində olan yarımfabrikat ehtiyatlar isə ayrı-ayrı sexlərin bir-birindən asılılığını aşağı salır. Məhsul istehsalı bu şəkildə qurulmuş müəssisələrdə, yəni materiallar ayrı-ayrı partiyalar üzrə işlənirsə, yarımfabrikatların sexlərarası bufer ehtiyatı olmalıdır.

Ehtiyatlar aşağıdakı tiplərə bölünür:

1. *Bufer ehtiyatı* malsatanla istehlakçı arasında təşkil olunur. Ondan pul vəsaitləri ilə bağlı xərclərin ödənişi, istehlakçının malsatandan asılılığının zəiflədilməsi, məhsulun alışı imkanının təmini, həmçinin onun optimal ölçüdə istehsalında istifadə olunur.

2. *Hazır məhsul ehtiyatları* aşağıdakı məqsəllərə xidmət edir: məhsulun optimal partiyalar ölçüsündə istehsalı, gözlənilən tələbin təmin edilməsi, proqnozlaşdırılan (zəmanətli) ehtiyatdan faktiki tələb sapınmasının ödənilməsi.

3. *Gecikmələrin ödənişi üçün ehtiyatlar* maddi resursların irəliləməsi ilə bağlıdır. Əgər vaxt gecikməsi məlumdursa, adətən belə ehtiyatların yüksəkliyinin müəyyənləşdirilməsi çətinliklər yaratmır.

4. *Gözlənilən tələbin təmin olunması üçün zəruri ehtiyatlar* proqnozlaşdırılan tələbi örtmək üçün saxlanılır. Belə ki, tələbin yüksəkliyi və vaxtı məlum olduğuna görə belə ehtiyatların müəyyənləşdirilməsi mühüm çətinliklər yaratmır.

5. *Zəmanət ehtiyatları* tələbin gözlənilməz artımını təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu ehtiyatların olması faktiki tələbin proqnozlaşdırılardan sapınmasını kompensasiya edir.

Məntiqi konsepsiyanın praktiki reallaşdırılması firma və şirkətlərdə hərtərəfli ehtiyatların optimallaşdırılması ilə bağlıdır. Ehtiyatların optimallaşdırılması kriteriyası xərclərdir: alış, məhsul olmadığı təqdirdə ehtiyatların saxlanması və s. xərclər.

Alış üzrə xərclərə daxildir:

Sifarişin sənədləşdirilmə xərcləri;

Çatdırılma haqqında müqavilə və malsatanla əlaqənin sənədləşdirilməsi xərcləri;

Nəqliyyat xərcləri, əgər nəqliyyatın dəyəri alınan məhsulun dəyərinə daxil deyilsə.

Sifarişin anbarlaşdırılma və qəbul xərcləri.

Onlardan bəzisi sifarişdə müəyyən olunur, onun həcmindən asılı olmur. Digərləri, məsələn, nəqliyyat və anbar xərcləri birbaşa sifarişin böyüklüyündən asılıdır.

Ehtiyatın saxlanma xərcləri məlum müddət ərzində məhsulun anbarda qorunma xərcləri ilə müəyyən olunur və birbaşa anbarlaşdırılan məhsulun həcmindən asılı olur. Əgər ərazi icarəyə götürülürsə və ya istehsal vahidinə mənsub olan anbarların saxlanması üçün cari xərclər varsa, bura *anbar xərcləri və icarə ödənişləri* daxildir. Xərclərin verilən növünə sərmayə xərcləri daxildir. Bu qrupa *sığorta və vergi xərcləri* də daxildir. *Sığorta ehtiyatları* yanğın və oğurlanma halında ehtiyatların itkisindən qorunma üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ehtiyatlara görə gündəlik qiymət vəziyyətinə uyğun vergi ödənişi aparılmalıdır. Bu səviyyə həmişə ehtiyatların həqiqi saxlanmasını əks etdirmir. Xərclərin bu qrupuna *ehtiyatların korlanması və məhvi* də daxildir.

Məhsulun olmaması nəticəsində xərcləri istehsalçı o halda ödəyir ki, anbarda məhsulun olmaması səbəbindən yaranmış kortəbii tələbi qane edə bilməsin. Bu itkilər iki növdə ola bilər: sifarişçi öz sifarişini başqa istehsalçıya verəndə itirilmiş satın dəyəri. Bu halda xərclər güman edilən xərclərdən gəlir itkisi kimi müəyyən olunur; sifarişçi sifarişin icrasını gözləyəndə. Satış itirilməmişdir, lakin təxirə salınmışdır. Lakin əgər sifariş adı kanallarla yerinə yetirilə bilməzsə, gözləmə sifarişin təşkili üçün əlavə nəqliyyat və anbar xərcləri yarada bilər. Bu xərcləri müəyyənləşdirmək çətinlik törətmir.

Mal ehtiyatları mütləq və nisbi göstəricilərdə təhlil olunur, planlaşdırılır və qeydiyyatla alınır. Mütləq göstəricilərə pul və natural vahidlərin dəyəri daxildir, rahatdır və ticarət müəssisələrində inventarlaşdırma zamanı istifadə olunur. Mütləq göstəricilərin əsas çatışmazlığı mal ehtiyatlarının yüksəkliyinin mal dövriyyəsinin inkişaf tələblərinə uyğun səviyyəsinin müəyyən edilməsinin mümkünsüzlüyüdür. Buna görə nisbi göstəricilər daha geniş yayılmışdır ki, mal ehtiyatının ticarət müəssisəsinin mal dövriyyəsi ilə uyğunluğunu qarşılaşdırmağa imkan verir.

Əla! İndi Mövzu 11 üçün tələbələrə uyğun ****çalışma tapşırıqları**** hazırlayaq. Məqsəd tələbələrin mal ehtiyatlarının idarə olunmasını anlamaq, xərclər və faydaları təhlil etməkdir.

Mövzu 11: Mal ehtiyatlarının idarə edilməsinin xarakteristikası

Çalışma tapşırıqları

****I. Qısa suallar (təsdiq və ya qısa cavab)****

1. Mal ehtiyatları nədir və onların əsas tiplərini sadalayın.
2. Ehtiyatların səmərəli idarə olunmasının müəssisəyə verdiyi üstünlükləri izah edin.
3. Hazır məhsul ehtiyatları ilə xammal ehtiyatlarının funksiyaları arasında fərqi göstərin.
4. “Bufer ehtiyatı” nə üçün saxlanılır?
5. Zəmanət ehtiyatları nə vaxt istifadə olunur?

****II. Təhlil və tətbiq sualları****

1. Ehtiyatların çox olması və az olması müəssisəyə hansı iqtisadi təsirləri göstərir?
2. Ehtiyatların saxlanma xərcləri hansı elementlərdən ibarətdir?
3. Sifarişin icrasının gecikməsi zamanı xərclərin yaranma səbəblərini izah edin.
4. Mütləq və nisbi göstəricilər arasındakı fərqi açıqlayın və nümunələr verin.
5. Mal ehtiyatlarının ticarət müəssisəsinin mal dövriyyəsi ilə əlaqəsini izah edin.

****III. Praktik tapşırıqlar****

1. Tutaq ki, bir mağazada xammal ehtiyatının dəyəri 50 000 manatdır, hazır məhsul ehtiyatı 70 000 manatdır. Bu müəssisədə ehtiyatların səmərəliliyini necə qiymətləndirərdiniz?
2. Məhsul istehsalçısı ehtiyatlarını artırmaq istəyir. Bunun xərclərə və mənfəətə təsirini analiz edin.
3. Sifariş gecikməsi səbəbindən əlavə nəqliyyat xərcləri 1 000 manatdır. Həmin xərci necə minimuma endirmək olar?

****IV. Diskussiya sualları (qrup işi üçün)****

1. Optimal mal ehtiyatının saxlanması üçün müəssisədə hansı strategiyalar tətbiq oluna bilər?
2. Ehtiyatların idarə olunmasında proqnozlaşdırma və planlaşdırmanın rolu nədir?
3. Hazır məhsul və xammal ehtiyatlarının idarə olunması pərakəndə satışın səmərəliliyinə necə təsir göstərir?

Əgər istəyirsənsə, mən bunu da ****tələbələr üçün çap olunmağa hazır Word sənədi**** formasında hazırlaya bilərəm.

Edim bunu?